

Mansouri, F., Moradi, Z., & Jvanmard, H. (2023). Economic enterprises and the capacity of social responsibilities in the 7th development plan with an emphasis on the critical conditions and the experience of the COVID-19 Pandemic. *Interdisciplinary Studies in Humanities*, 15(1), 141-167
doi: 10.22035/isih.2023.4871.4757

 <https://doi.org/10.22035/isih.2023.4871.4757> URL: http://www.isih.ir/article_428.html

2008-4641 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Research Paper

Economic enterprises and the capacity of social responsibilities in the 7th development plan with an emphasis on the critical conditions and the experience of the COVID-19 Pandemic

Fardin Mansouri^{*1}, Zohier Moradi², Hadis Javanmard³

Received: May. 05, 2022; Accepted: Oct. 10, 2022

ABSTRACT

In a dynamic society, economic enterprises, in addition to the necessity of complying with organizational norms and attempts to achieve greater efficiency, should move in the direction of satisfying the surrounding society under the title of "Corporate Social Responsibility" (CSR). The needs of today's society push organizations to fulfill their social responsibilities for ethical work in a philanthropic way. Such behaviors are more manifested in the critical conditions and its necessity is doubled. The Covid-19 pandemic affected the health, economy, governance, etc. The economic domain, especially the performance of companies, has been the one impacted by this disease. In this article, while examining the effects of the coronavirus on the performance of economic units, the necessity of the 7th plan's attention to this aspect has been taken into account. For this purpose, the performance of companies was studied in the period of 2014 to 2019. The statistical sample included 113 companies that were selected through screening. The results of the hypothesis test showed that the Covid-19 had affected the performance of companies, but it did not have a significant effect in terms of production. The attention of companies to social responsibilities increased, but in practice, there was an increase in the price of products. The assumption of this article is social responsibility, a concept linked with social, cultural and economic components in critical situations, which can be an effective factor, while strengthening social and human foundations, helping governments and the society.

Keywords: Covid-19 pandemic, company performance, social responsibility, rate of return on assets, production rate of companies

---

1. Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Management and Economics, University of Sistan and Baluchistan, Iran (**Corresponding Author**)

✉ f.mansouri@acc.usb.ac.ir

2. Researcher of Islamic Azad University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zanjan, Iran

✉ zohier.morady@gmail.com

3. PhD Student in Accounting, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

✉ Hadis.Javanmard@aem.uk.ac.ir

INTRODUCTION

In the development plans compiled after the revolution, two concepts of "citizenship rights" and "citizenship responsibility" have been taken into consideration. Although the ratio of these two is not the same in the mentioned programs and more emphasis is placed on citizenship rights, but in the later programs this ratio has become closer. On the other hand, the concept of social responsibility has been neglected despite its close connection with the other concepts. In addition to rights, the concept of citizenship includes duties, obligations, and responsibilities of citizenship. The dimensions of citizenship responsibilities are: a) Civil responsibilities in a broad sense that include those resulting from the breach of contract and non-contractual responsibilities; b) Social responsibility is related to a person's social base and a set of relationships and bonds between people who interact with others according to their roles.

PURPOSE

Non-attention to social responsibilities can have destructive effects on the society; therefore, it is necessary for managers to pay serious and practical attention on this issue. Organizations, factories and economic and commercial centers are established with the aim of realizing a healthy society and paying attention to human needs and responding to these needs in order to increase the level of well-being, security, vitality and social satisfaction among people. In this regard, it is expected that paying attention to social responsibility is one of the indicators of monitoring and evaluating the performance of companies and organizations, and especially in the seventh development plan, it is considered by planners and representatives of the Islamic Council.

METHODOLOGY

From the point of view of the implementation process of the research (the type of data used), this article is a quantitative in nature. From the point of view of the results and usability for individuals and organizations, it is a type of applied study, while from the perspective of goals, it is an analytical-descriptive research carried out in a correlational manner. Also, from a time point of view, it is a longitudinal (retrospective events) and cross-sectional research. The statistical population is companies that are members of the Iranian capital market, and the data is extracted from the financial information of the companies in the period 2014-2019. The statistical population was selected through screening.

FINDINGS

The results of the hypothesis test showed that the covid-19 pandemic had affected the performance of companies, but the amount of production, with the exception of a group of pharmaceutical industries, had not been affected. Perhaps what had

caused this trend was the lack of attention of companies to the restrictions and their failure to close production lines during the Coronavirus outbreak. What caused the company's efficiency was related to the increase in prices, which was due to inflationary conditions. The results of the second hypothesis test showed that the studied society was sensitive to the social responsibility category and reacted to slogans related to the same as social responsibility and attention in the conditions of the Covid-19 compared to normal conditions was a bit natural. But regarding the increase in the price seems awkward and this activism had not been seen as an indicator of companionship.

CONCLUSION

In fact, the obtained results confirm the contradiction between theoretical foundations. Before 2020, there were specific areas for companies to carry out social responsibility all over the world; but with the passage of time and the outbreak of the pandemic, it seems that the needs had changed and companies acted more purposefully in fulfilling their social responsibilities. The coronavirus crisis and its biological, social and economic effects have had a tremendous impact on most businesses. The health crisis, like other natural disasters, has had irreparable effects at the global level since this crisis was not like any other crises in the present era. Social responsibility is a modern phenomenon, and during the Covid-19 pandemic, not much information could be provided about its effect on the social responsibility of companies, and how they could adopt different strategies and solutions to deal with the crisis. According to the national charter and covenant (constitutional law) and sovereign duties of governments regarding the right of citizenship and human development as well as the dream of sustainable development, rights and responsibilities of citizenship and corporate in different dimensions (economic, social, cultural, political, civil) needed to be balanced with the programs of economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (in terms of qualitative goals, policies, executive policies and executive measures) in a continuous, integrated, organized manner.

NOVELTY

The sectors affected by this pandemic, from public health to threats and economic opportunities, from the issue of loneliness and individual quarantine to social quarantine, from individual effects (psyche and soul) to social effects, from the challenges of governments and political systems and governance methods, from the stagnation of financial markets to the profits and losses of individuals, they all need to be studied and analyzed.

Interdisciplinary
Studies in Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Aamir Ali, M. (2017). The relationship between ROA, ROE, ROCE and EPS ratios with break-up values of shares of Karachi-Pakistan fuel and energy listed companies. *Journal of Finance and Accounting*, 5(3), 115. doi: 10.11648/j.jfa.20170503.15
- Anandarajan, A. Hasan, I. Isik, I. & McCarthy, C. (2006). The role of earnings and book values in pricing stocks: evidence from Turkey. *Advances in International Accounting*, 19, 59-89. doi: 10.1016/S0897-3660(06)19003-0
- Arkan, T. (2016). The importance of financial ratios in predicting stock price trends: A case study in emerging markets. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Finanse Rynki Finansowe Ubezpieczenia*, 79, 13–26. doi: 10.18276/frfu.2016.79-01
- Baele, L., Bekaert, G., Inghelbrecht, K., & Wei, M. (2019). Flights to Safety. *The Review of Financial Studies*, 33(2), 689–746. doi: 10.1093/rfs/hhz055
- Caeiro, S., Filho, W.L., Jabbour, C., & Azeiteiro, U.M. (Eds). (2013). *Sustainability assessment tools in higher education—mapping trends and good practices at universities around the world*. Springer.
- Chaharmahali, S., & Tavakolnia, E. (2020). Modiriyat-e vāqe'i-ye sud va arzeš-e bāzār-e sath-e negahdāšt-e vāj-e naqd [Real earnings management and market value of cash holdings: The role of efficient monitoring hypothesis and combination of interpersonal deception theory and signaling theory. *Journal of Accounting Knowledge and Management*, 8(32), 127-124.
- Dang Ngoc, H., Vu Thi Thuy, V., & Le Van, C. (2021). Covid-19 pandemic and abnormal stock returns of listed companies in Vietnam. *Cogent Business & Management*, 8(1). doi: 10.1080/23311975.2021.1941587
- Derek Curtis, B. (2017). *Mas'uliyat-e ejtemā'i-ye danesgāh* [University social accountability] (A. Amir, A. Papeli Yazdi, & M. Alemzade, Trans.). Tehran, Iran: Institute for Cultural, Social and Civilization Studies.
- Eftekhari, A., Dayani, L., & Eftekhari, E. (2016). Tahlil-e mohtavāei-ye hoquq-e šahrivandi-ye rustāyi dar barnāmeḥā-ye panjsāle-ye twse'e-ye ejtemā'i, eqtesādi va farhangī-ye Iran [Content analysis of rural civil law in 5-years social, economic and cultural development programs in Iran]. *Journal of Spatial Planning*, 20(2), 191-20.
- Engelberg, J., & Parsons, C. A. (2009). The causal impact of media in financial markets. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1462416
- Forughī, D., Mirshams Shahshahani, M., & Somayepour, H. (2008). Negareš-e modirān darbāre-ye efsāye ettelā't-e hesābdāri-ye ejtemā'i [Managements' Perceptions about Social Accounting Information Disclosures: Listed Companies in TSE. *Accounting and Auditing Review*, 15(3), 55-70.
- Heibati, F., & Zandi, V. (2011). Investors' overreaction in IRAN stock Market to global financial crisis news. *Financial Knowledge of Securities Analysis*, 4(1), 75-100.

- Heidari, A. (2020). Fahm-e positivisti az Jahān-e fāje'e āfarin ast: darbāre-ye bohrān-e korona va manteq-e taqyir [A positivist understanding of the catastrophic world: about the corona crisis and the logic of change]. *Siyasatname*, 14, 57.
- Indian Institute of Management Ahmedabad (IIMA) (2013). *Anveshan: The center for innovation, incubation and entrepreneurship*. Retrieved 12 April 2015, from <http://institutions.education4india.com/6847/centre-for-innovation-incubation-and-entrepreneurship-iima>
- Indian Institute of Technology Madras (IITM) (2011). *Minor in innovation and social entrepreneurship*. Retrieved 12 May 2015, from <http://csie.iitm.ac.in/Education.htm>
- Ioannou, I., & Serafeim, G. (2015). The impact of corporate Social responsibility on investment recommendations: Analysts' perceptions and shifting institutional logics. *Strategic Management Journal*, (forthcoming) doi: 10.1002/smj.2268
- Javid, M., & Ebrahimi, M. (2013). Takālif-e šahrivāndi dar qānun-e asāsi-ye Jomhuri-ye Eslāmi-ye Iran [Citizenship duties in the constitution of the Islamic Republic of Iran]. *Public Law Knowledge Quarterly*, 2(4), 25-46.
- Khodi, M., Baratlo, F., Sobhani, A., & Farhangi, A. (2021). Citizenship rights and responsibilities in the first to sixth economic, social and cultural development plans of the Islamic Republic of Iran and presentation of strategic policies for the seventh development plan. *Social Science Quarterly*, 15(3), 106-83.
- Khorsandi Taskooh, A. (2008). *Gotemān-e miyānrešte'i-ye dāneš* [Interdisciplinary discourse of knowledge (1st ed.)]. Tehran, Iran: Institute for Cultural, Social and Civilization Studies.
- Kopnina, H. (2012). Education for sustainable development: the turn away from 'environment' in environmental education? *Environmental Education Research*, 18(5), 699-717. doi: 10.1080/13504622.2012.658028
- Lambrechts, W., & Ceulemans, K. (2013). Sustainability assessment in higher education: Evaluating the use of the auditing Instrument for sustainability in higher education (AISHE) in Belgium. *Sustainability Assessment Tools in Higher Education Institutions*, 157-174. doi: 10.1007/978-3-319-02375-5_9
- Li, Q., & Wang, T. (2010). Financial reporting quality and corporate investment efficiency: Chinese experience. *Nankai Business Review International*, 1(2), 197-213. doi: 10.1108/20408741011052591
- Madai, T. B. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on stock market returns. *SSRN Electronic Journal*, doi: 10.2139/ssrn.3794199
- Mahbobishariyatpanahi, N., Roknodin Eftekhari, A. R., & Falahati, L. (2019). Content analysis of women's social citizenship rights in the five-year social, economic and cultural development programs of I.R.I., *Women Studies*, 28, 143-171. doi: 10.30465/ws.2019.4364

Interdisciplinary
Studies in Humanities

Abstract

- Mckinley, A. (2008). *The drivers and performance of corporate environmental and social responsibility in the Canadian mining industry* (Master Thesis), University of Toronto, Canada.
- Moosavi Bojnourdi, S. M., & Mehrizi Sani, M. (2013). Hoquq-e sahrvandi az manzar-e Imam Khomeini [Citizenship rights in Imam Khomeini's viewpoints]. *Pažouhešnāme-ye Matin*, 15(61), 1-24.
- Ozkan, O. (2021). Impact of COVID-19 on stock market efficiency: Evidence from developed countries. *Research in International Business and Finance*, 58, 101445. doi: 10.1016/j.ribaf.2021.101445
- Rakshit, B., & Neog, Y. (2022). Effects of the COVID-19 pandemic on stock market returns and volatilities: evidence from selected emerging economies. *Studies in Economics and Finance*, 39(4), 549-571. doi: 10.1108/SEF-09-2020-0389
- Senobar, N., & Heidarian, B. (2012). Šenāsāyi va olaviyatbandi-ye avāmele mo'aser bar ma's'uliyatpaziri-ye šerkathā dar Iran [Identification and classification of affecting factors on companies accountability in Iran]. *Economic and Developmental Sociology*, 1(1), 71-89.
- Shafiei, Z. (2022). Something between art and commerce: A sociological study of modern Iranian arts and crafts movement. *Interdisciplinary Studies in Humanities*, 14(2), 87-123. doi: 10.22035/isih.2022.4711.4643
- Shu, H. C. (2010). Investor mood and financial markets. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 76(2), 267-282. doi:10.1016/j.jebo.2010.06.004
- Taherinia, M., & Hasanvand, A. (2020). Economic consequences of Covid-19 disease on the Iranian economy; With an emphasis on employment. *Journal of Nursing Management*, 9(3), 43-58.
- Utomo, C.D., & Hunggraeni, D. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on stock market performance in Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 0777-0784. doi: 10.13106/jafeb.2021.vol8.no5.0777

مقاله پژوهشی

بنگاه‌های اقتصادی و ظرفیت مسئولیت‌های اجتماعی در برنامه هفتم توسعه با تأکید بر شرایط بحرانی و تجربه اپیدمی کرونا

فردین منصوری^{۱*}، ظهیر مرادی^۲، حدیث جوانمرد^۳

دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۵؛ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۸

چکیده

در یک جامعه پویا، بنگاه‌های اقتصادی علاوه بر لزوم رعایت هنجارهای سازمانی و تلاش برای دستیابی به بازدهی بیشتر، بایستی در راستای تأمین رضایت جامعه پیرامونی با عنوان «مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR) حرکت کنند. نیازهای اجتماع امروزین، سازمان‌ها را به انجام مسئولیت‌های اجتماعی برای کارهای اخلاقی به شیوه‌ای انسان‌دوستانه سوق می‌دهد. این‌گونه رفتارها در شرایط بحرانی اجتماع بیشتر نمود پیدا کرده و ضرورت آن دوچندان می‌شود. همه‌گیری کووید ۱۹ حوزه‌های سلامت، اقتصاد، حکمرانی و ... را تحت تأثیر قرار داد. حوزه اقتصادی به‌ویژه عملکرد شرکت‌ها یکی از تأثیرپذیرترین حوزه‌ها از این بیماری بوده است. در این مقاله، ضمن بررسی آثار همه‌گیری بیماری کرونا بر عملکرد واحدهای اقتصادی، ضرورت اهتمام برنامه هفتم به این مقوله مورد توجه قرار گرفته است. به این منظور، عملکرد شرکت‌ها در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ مورد مطالعه قرار گرفت. نمونه آماری شامل ۱۱۳ شرکت بوده که از طریق غربالگری انتخاب شده‌اند. نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها نشان داد که همه‌گیری کووید ۱۹ عملکرد شرکت‌ها را تحت تأثیر قرار داده اما به‌لحاظ میزان تولید اثر قابل‌توجهی نداشته است. توجه شرکت‌ها به مسئولیت اجتماعی افزایش داشته، اما در عمل شاهد افزایش قیمت محصولات بوده‌ایم. مفروض این مقاله مسئولیت اجتماعی، به‌عنوان مفهومی است در پیوندها با مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در شرایط بحرانی که می‌تواند به‌عنوان عاملی مؤثر، ضمن تقویت بنیان‌های اجتماعی و انسانی، یاریگر دولت‌ها و مددکار اجتماع باشد.

کلیدواژه‌ها: اپیدمی کووید ۱۹، عملکرد شرکت، مسئولیت اجتماعی، نرخ بازده دارایی‌ها، میزان تولید شرکت‌ها

۱. استادیار گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران (نویسنده مسئول) f.mansouri@acc.usb.ac.ir ✉
۲. پژوهشگر دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، زنجان، ایران zohier.morady@gmail.com ✉
۳. دانشجوی دکتری حسابداری، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران hadis.javanmard@aem.uk.ac.ir ✉

۱. مقدمه

در برنامه‌های توسعه تدوین شده بعد از انقلاب دو مفهوم «حقوق شهروندی» و «مسئولیت شهروندی» مورد توجه قرار گرفته است. هرچند نسبت این دو در برنامه‌های مذکور یکسان نیست و بیشتر بر حقوق شهروندی تأکید شده است، اما در برنامه‌های متأخر این نسبت به هم نزدیک‌تر شده است. در مقابل، مفهوم مسئولیت اجتماعی به‌رغم ارتباط تنگاتنگ با این دو مفهوم مورد غفلت واقع شده است. مفهوم شهروندی علاوه بر حقوق دربردارنده وظایف، تکالیف، تعهدات و مسئولیت‌های شهروندی است. ابعاد مسئولیت‌های شهروندی عبارت‌اند از: الف) مسئولیت‌های مدنی در معنای وسیع مسئولیت‌های ناشی از نقض قرارداد و مسئولیت‌های غیرقراردادی را دربرمی‌گیرد؛ ب) مسئولیت اجتماعی به پایگاه اجتماعی فرد و مجموعه‌ای از روابط و پیوندهای میان افراد که روزانه با توجه به نقش‌های خود با دیگری در کنش متقابل هستند، مربوط می‌شود.

وقتی از مسئولیت اجتماعی صحبت می‌شود به فعالیت‌هایی اشاره می‌گردد که صاحبان سرمایه و یا مدیران شرکت‌ها و سازمان‌ها به‌صورت داوطلبانه به‌عنوان یک عضو در جامعه انجام می‌دهند در واقع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها رویکردی متعالی به کسب‌وکار (اعم از کارهای بزرگ و یا کوچک) است که تأثیر اجتماعی و فرهنگی و محیط‌زیستی یک سازمان بر جامعه، چه داخلی و چه خارجی، را مدنظر قرار می‌دهد و هدف اصلی آن‌گرد هم آوردن تمامی بخش‌ها اعم از دولتی، خصوصی و سایر داوطلبان جهت همکاری با یکدیگر است تا از یک سو موجب همسویی منافع اقتصادی با محیط زیست و از سویی دیگر، سبب توفیق، رشد و پایداری کسب‌وکار شود. مشارکت در اجرای برنامه‌های اجتماعی از جمله برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، انجام حمایت‌های اجتماعی، انجام امور خیریه و عام‌المنفعه ساخت اماکن عمومی با کاربری اجتماعی، مشارکت در برنامه‌های آموزشی، کمک به اشتغال مردم منطقه، حمایت از افراد نیازمند و... می‌تواند در زمره این فعالیت‌ها باشد. ضمن اینکه برنامه‌های فرهنگی و زیست‌محیطی می‌تواند زمینه اعتماد و رضایت مردم و خدمت‌گیرندگان یا مشتریان را به سازمان‌ها افزایش دهد.

بحران ناشی از شیوع ویروس کووید ۱۹، که تبدیل به پدیده‌ای جهان‌شمول گردید، بیش از هر چیز نمایانگر درهم‌تنیدگی بسیاری از امور جامعه بشری بود. ابعاد پیدا و پنهان این همه‌گیری و شمول بخش‌های درگیر آن با هیچ‌یک از بحران‌های همه‌گیر دو قرن گذشته (از جمله دو جنگ جهانی اول و دوم) قابل قیاس نیست؛ پدیده‌ای که می‌تواند به‌عنوان محرکی در تقویت موضوع‌ها و مطالعات میان‌رشته‌ای تعبیر گردد و ضرورت چنین مطالعاتی ایجاب می‌کند تبیین آثار این پدیده نه به‌صورت تک‌بخشی و جداگانه، بلکه با دیدگاهی وسیع‌تر و در چارچوب بررسی‌های بین‌رشته‌ای انجام پذیرد.

بخش‌های متأثر از این همه‌گیری از بخش سلامت و بهداشت عمومی تا تهدیدها و فرصت‌های اقتصادی، از موضوع تنهایی و قرنطینه فردی انسان‌ها تا قرنطینه اجتماعی، از آثار فردی (روح و روان فردی) تا آثار اجتماعی، از چالش‌های حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی و شیوه‌های حکمرانی، از رکود بازارهای مالی و پولی تا سود و زیان اشخاص، همگی نیازمند مطالعه و آسیب‌شناسی هستند. این پدیده عالم‌گیر که به شکل غیرمترقبه‌ای ظاهر شد و کل کشورهای جهان را درگیر کرد، همانند سایر بخش‌های جوامع، به‌سرعت بر تعاملات و فعالیت‌های اقتصادی اثر گذاشت؛ به‌رغم مشابهت‌هایی با سایر نقاط جهان، تأثیرپذیری بخش اقتصادی جامعه ایران از پدیده همه‌گیر کرونا تا حدودی متفاوت بود. اقتصاد ایران به دلیل جدا افتادگی از اقتصاد جهانی در پی تحریم‌ها، در سال ۱۳۹۸ در حال تعدیل و تطبیق با تکانه‌های تحریمی بود و انتظار می‌رفت از رشد منفی (در سال ۱۳۹۹) فاصله گرفته و یا لاقفل رشد صفر را تجربه کند که با شوک ناشی از کرونا مواجه گردید و این خود موجب ادامه روند رشد منفی اقتصادی شد. همانند هر پدیده تأثیرگذار در عرصه اقتصاد، کرونا موجب ایجاد شوک در بخش عرضه و تقاضا شد. در بخش عرضه، برای جلوگیری یا کاهش همه‌گیری، بسیاری از مشاغل تعطیل یا نیمه‌تعطیل شدند (به‌ویژه در بخش خدمات^۱) و این به معنی افت عرضه برخی کالاها و خدمات در اقتصاد است. از طرفی احتیاط و خانه‌نشینی خانوارها موجب کاهش بخش تقاضا شد. به‌عنوان مثال، می‌توان به کاهش تقاضا برای سفر اشاره کرد که بخش عمده‌ای از تقاضای اقتصاد این حوزه را با

۱. مطابق آمارهای رسمی مرکز آمار ایران حدود ۴۵ درصد از اقتصاد ایران را خدمات تشکیل می‌دهد.

کاهش مواجهه کرده است. اثر کاهش تقاضا را مشخصاً در حوزه اشتغال می‌توان ردیابی کرد. افزایش چشمگیر متقاضیان بیمه بیکاری مؤید اثر این پدیده مخرب بود.^۱ کرونا پدیده‌ای از جنس عدم قطعیت^۲ است که در حال حاضر تصور درستی از طول دوره آن و میزان ماندگاری آن وجود ندارد. این عدم قطعیت، باعث ایجاد تردید فراوان در عرصه اقتصاد شد. تردیدهای ناشی از همه‌گیری کرونا باعث هموارسازی مصرف توسط خانوارها و تلاش آنان برای پس‌انداز بیشتر شد (در مواجهه با بیماری و اطمینان از وجود منابعی برای درمان بیماری در صورت ابتلا). تقارن این‌گونه عدم قطعیت‌ها و پدیده مخرب تورم سرسام‌آور موجب توجه اقشار جامعه به راهکارهایی برای حفظ قدرت خرید و مصون نگه‌داشتن خود هستند که پیامد این سیاست‌ها هجوم مردم به بازار سرمایه، بازار مسکن و ارز شد و جهش هر یک از بازارهای مذکور را در پی داشت. اکنون پس از گذشت دو سال از همه‌گیری کرونا می‌توان نتیجه گرفت که کرونا گرچه مقوله‌ای مرتبط با سلامت است ولی بر سایر بخش‌های جامعه از جمله اقتصاد به شدت تأثیر گذاشت. آثار مهمی که به شکل افت رشد اقتصادی، نوسانات بی‌منطق بازار سرمایه، جهش قیمت مسکن خارج از دوره‌های جهش آن (معمولاً در ایران رشد مسکن هر چهار سال یک‌بار اتفاق می‌افتد و یا کرونا باعث شد در سال ۱۳۹۹ با جهش کمتر از دو سال گردید)، کاهش اشتغال و رشد فقر انجامید. کرونا به مثابه نوعی بیماری وارد معاملات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شده است. از این حیث آنچه باید تحلیل شود نه خصلت بیولوژیک کرونا که نسبت آن با سایر قلمروهای حیات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. کرونا را نباید به قالب علت فهم کرد و نه یک اصطلاح متغیر مستقل. کرونا نوعی میانجی است که بسیاری از بحران‌های ساختاری را آشکار و رؤیت‌پذیر کرده است. کرونا در منطق روابط موجود وارد شده و بسیاری از بدلکاری‌های سیستم را آشکار کرده است. بیماری همه‌گیر نوعی مداخله در مناسبات اجتماعی است. بیماری همه‌گیر، به واسطه خصلت‌هایی که دارد، منطق مناسبات جاری را هدف می‌گیرد و می‌تواند خصلتی دوران‌ساز باشد. بیماری

۱. مطابق آمارهای رسمی سازمان تأمین اجتماعی پرداخت بیمه بیکاری به حدود یک میلیون نفر رسید.

2. uncertainty

همه‌گیر نوعی میانجی است که نقش‌ها، تضادها و بحران‌ها را تشدید می‌کند، برآوردها را هم‌جهت می‌کند، بسیاری از ایده‌ها را از کار می‌اندازد و زمین را برای ایده‌های جدید شخم می‌زند (حیدری، ۱۳۹۹). پدیده کووید ۱۹ در ایران نشان داد این پدیده صرفاً نوعی بیماری نیست که تنها بر سلامتی عمومی تأثیر بگذارد؛ بلکه به شکل وسیعی عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، فعالیت‌های مدنی و بنیادهای زندگی را متأثر کرده است و در مدت زمانی محدود به شکل عمیق، ضعف‌ها، تهدیدها و در مواقعی قوت‌ها و فرصت‌هایی را برای تمامی بخش‌های نظام سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایران را آشکار کرده است (علیزاده و میرزایی، ۱۴۰۰). بازار سرمایه و شرکت‌های پذیرفته‌شده در آن به‌عنوان یک نماگر قوی (به تعبیری دماسنج حوزه اقتصاد) تحت تأثیر این پدیده قرارگرفته است. بررسی نوسان‌ها و تحول‌های این عرصه قطعاً کمک‌کننده درک آثار این پدیده در سایر بخش‌ها خواهد بود.

۲. مبانی نظری

یکی از مهم‌ترین بخش‌های بزرگ جامعه بشری، یعنی عرصه اقتصادی، بیش از بخش‌های دیگر تحت تأثیر شیوع بیماری کرونا قرار گرفت. مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهد رشد اقتصادهای بزرگ دنیا در سال ۲۰۲۰ حداقل ۲/۴ تا ۳ درصد کمتر از برآوردهای پیشین بوده است؛ این رقم مبلغی فراتر از ۲ تریلیون دلار آمریکاست (دافین، ۲۰۲۰). برای درک این ارقام کافی است تأمل داشت: رقم کاهش‌یافته بیش از تولید ناخالص مجموع ۵۰ کشور فقیرتر جهان است. موضوع قابل‌تأمل اینکه قبل از شیوع کرونا، پس از گذراندن چالش‌های رکودی وارد مرحله رونق شده بود. شرکت‌های بزرگ و کوچک به‌عنوان بلوک‌های اقتصادی نقش انکارناپذیری در عرصه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشورها دارند و مهم‌ترین رسالت آنها کسب بازده و افزایش ثروت است. بسیاری از شرکت‌ها از جمله شرکت‌های سهامی عام که مالکیت آن‌ها متعلق به عموم مردم است، ناچار هستند برای بقای خود بازده مناسب کسب نمایند. شرکت‌ها در مسیر کسب بازدهی با چالش‌ها و ریسک‌های متعددی

روبرو هستند و برای مقابله با آن‌ها برنامه‌ها و استراتژی‌هایی تدوین و اجرا می‌کنند. گاهی ممکن است با چالش‌ها و خطرهایی مواجه شوند که پیش‌بینی نشده و یا آثار این پدیده فراتر از برآوردها است و طبعاً برنامه‌ای برای مقابله با آن لحاظ نشده و یا تدابیر اندیشیده شده کافی نیست. یکی از این چالش‌ها، همه‌گیری بیماری ناشی از ویروس کووید ۱۹ بود که تقریباً تمام نقاط جهان را دربر گرفت.

یکی از اصلی‌ترین نظریه‌های تحلیل‌گری مالی، تحلیل گزارش‌های مالی از منظر سودآوری و کسب بازدهی است. آناندراجان و همکاران^۱ (۲۰۰۶) در مطالعه خود با عنوان «اثرگذاری سود و ارزش دفتری بر قیمت سهام در ترکیه» به این نتیجه دست یافتند که ارزش دفتری معیار مهمی برای قیمت سهام می‌باشد و ترکیب درآمد و ارزش دفتری اصلاح‌شده با تورم می‌تواند در مجموع بیشتر از ۷۵ درصد از تغییرات قیمت سهام را بیان کند.

دیمیترپولس و استریو^۲ (۲۰۰۹) با بررسی ۱۰۱ شرکت در بورس آتن در بازه زمانی ۱۰ ساله، بیان کردند که متغیر حسابداری سودآوری، مرتبط‌ترین فاکتور در تأثیرگذاری بر قیمت سهام است و هرچه مدیران در دارایی‌های جاری کمتر سرمایه‌گذاری نماید، تأثیر بهتری بر قیمت سهام دارد. ارزش دفتری هر دارایی، بدهی و سرمایه آن چیزی است که در ترانزنامه واحد اقتصادی ارائه شده است؛ در واقع، اساس مشخص شدن ارزش دفتری سهام، کسر ارزش دفتری دارایی‌ها از کل بدهی‌های واحد تجاری است و اغلب زمان تأسیس شرکت، ارزش دفتری و ارزش اسمی آن باهم برابر هستند. نرخ سود حاصل از سرمایه‌گذاری، بازده تعریف می‌شود. بازده دارایی‌ها و حقوق صاحبان سهام نیز از جمله نسبت‌های اصلی سودآوری است که کارایی مدیران را در استفاده بهتر از منابع بیان می‌کند؛ از این رو، محققان همواره به نقش این دسته متغیرها در تغییرات قیمت سهام توجه می‌نمایند. به‌عنوان مثال، کباجه، نویمت و دامش^۳ (۲۰۱۲) رابطه بین بازده دارایی‌ها، بازده حقوق صاحبان سهام و بازده سرمایه‌گذاری را باقیمت سهام در صنعت بیمه عمومی اردن تحلیل کردند و نتایج نشان داد که ارتباط مثبت و معناداری بین نسبت بازده دارایی‌ها، بازده حقوق

1. Anandarajan et al
2. Dimitropuls & Strio
3. Kabajeh, Nu'aimat & Dahmash

صاحبان سهام و بازده سرمایه‌گذاری باقیمت سهام وجود دارد. از طرفی، بین هر یک از نسبت بازده دارایی‌ها و بازده سرمایه‌گذاری باقیمت سهام شرکت‌های بیمه‌ای به صورت تفصیلی ارتباط مثبت و معناداری وجود داشته و بین بازده حقوق صاحبان سهام باقیمت سهام نیز ارتباط معناداری وجود ندارد.

آرکان^۱ (۲۰۱۶) اهمیت نسبت‌های مالی را در پیش‌بینی روند قیمت سهام در بازار مالی کشور کویت در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۰۵ مطالعه کرد و بیان نمود که برخی نسبت‌ها ممکن است ارتباط مثبتی با رفتار و روند قیمت سهام داشته باشد که تأثیرگذارترین آن‌ها در طبقه شرکت‌های تولیدی، نسبت‌های بازده دارایی‌ها، بازده حقوق صاحبان سهام و حاشیه سود خالص و در طبقه شرکت‌های خدماتی و سرمایه‌گذاری، نسبت‌های بازده دارایی‌ها، بازده حقوق صاحبان سهام، نسبت قیمت به سود هر سهم و نسبت سود هر سهم است (چهارمحالی و توکل‌نیا، ۱۳۹۸). از نظر سهامداران میزان افزایش ثروت چه از طریق افزایش قیمت و ارزش شرکت و چه از طریق سود نقدی حائز اهمیت است (انگلببرگ و پارسونز^۲، ۲۰۱۱). این ارزیابی‌ها از نظر مدیران به لحاظ ارزیابی عملکرد خودشان و سایر بخش‌ها نیز اهمیت دارد؛ اما سرمایه‌گذاران حاضر نیستند که در شرکت‌های با ریسک بالا سرمایه‌گذاری کنند و لذا اگر هم این کار را انجام دهند به ازای ارزش بیشتر، بازدهی بیشتر مورد انتظار خواهد بود. بازده مورد توجه سرمایه‌گذار فقط یک پیش‌بینی از بازده واقعی آینده است؛ بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که در سرمایه‌گذاری پیش‌بینی بازده از اهمیت بالایی برخوردار است (شو^۳، ۲۰۱۰). سرمایه‌گذاران برای پیش‌بینی بازده به عوامل مختلفی توجه می‌کنند و به عبارت دیگر، عوامل مختلفی در پیش‌بینی بازده مؤثر است. همه‌گیری کووید ۱۹ می‌تواند بر نوسانات بازده سهام از طریق کانال‌های مختلف تأثیر بگذارد. به عنوان مثال، افزایش سریع تعداد مرگ‌ومیر و یا کاهش آن به دنبال واکنش‌های دولت‌ها مانند فاصله‌گذاری اجتماعی، شرایط اقتصادی آینده را تغییر خواهد داد. و خامت محیط اقتصادی، از نظر مصرف‌کننده و سرمایه‌گذاری شرکت، می‌تواند با تغییر در تصور

1. Arkan
2. Engelberg & Parsons
3. Shu

سرمایه‌گذاران از مبادله ریسک و بازده، باعث بازسازی مجموعه‌ای از سیستم‌ها شود. تعدیل قیمت سهام در فرایند تجدید ساختار سبد سهام به‌طور ناگهانی در طول بحران انجام می‌شود که ممکن است باعث افزایش نوسان شود. به‌ویژه، در آغاز بحران سلامت عمومی، ترجیح سرمایه‌گذاران برای دارایی‌های امن به‌طور قابل‌توجهی افزایش می‌یابد و توازن مجدد سبد سهام از دارایی‌های متعدد به دارایی‌های مطمئن (به‌عنوان مثال طلا و دلار و اوراق مشارکت) می‌تواند نوسان قیمت دارایی‌ها را به میزان قابل‌توجهی افزایش دهد (بالی و همکاران^۱، ۲۰۲۰). توسعه فعالیت‌های اجتماعی شرکت‌ها موجب شده است تا دیگر نتوان به‌مانند گذشته این سازمان‌ها را به‌مثابه پدیده‌ای در خود و برای خود در نظر آورد. گویی شرکت‌های امروزی رسالت کنشگری خویش را منوط به کارکردهای درون‌نهادی (نقش‌های متعارف کسب سود و بازدهی) نمی‌سازد و ناچار از ترک اکتفا به‌صرف تولید و کسب سود هستند. به روایت تاریخ چند دهه گذشته، می‌توان دامنه متنوعی از کارکردها و فعالیت‌های اجتماعی را برای شرکت‌ها برشمرد؛ کارکردهایی که البته مشارکت اجتماعی را به‌صرف جهت‌گیری‌های امدادی تقلیل نمی‌دهد. بنگاه‌های اقتصادی امروزی ضمن آنکه نهادی مولد محصول و خدمات هستند، مروج هنجارهای فرهنگ شهروندی هستند و بدین واسطه نقشی کلیدی در مسیر توسعه جوامع ایفا می‌کنند. بنگاه اقتصادی مسئولیت‌گرای امروزی نهادی اجتماعی است که به یاری قابلیت‌های منحصربه‌فرد حرفه‌ای کارکردی خود، سهمی مؤثر در توانایی‌ها و تحولات اجتماعی و سیاسی جامعه بر عهده دارد؛ و از طریق کارکردهای اجتماعی خود از قبیل ایجاد اشتغال، پرداخت مالیات، ایجاد پوشش‌های بیمه‌ای، مشارکت در طرح‌های بازنشستگی و ... به‌علاوه مشارکت در امور خیریه و فعالیت‌های داوطلبانه نقشی ارزنده در اداره جامعه دارند. با توجه به این نشانی‌هاست که می‌توان مسئولیت اجتماعی بنگاه‌های اقتصادی را یکی از دلالت‌های فلسفه اجتماعی آن دانست که موجباتی منطقی را برای ایفای نقش پساسودآوری و فرانهادی آن در مواجهه مسئولانه با مسائل اجتماع و پاسخ‌گویی به نیازها و تقاضاهای مخاطبان اجتماعی مفید و معنادار می‌سازد. در این نگرش، مسئولیت اجتماعی به‌منزله مسئولیتی اخلاقی و حقوقی

نیز هست که بر پایه بنیان‌های معنوی بقا و بالندگی جوامع و دولت‌ها و بایسته‌های توسعه و تعالی آن‌ها ضرورت اعتنا می‌یابد.

امروزه شرکت‌ها و سازمان‌ها برای کسب سود بیشتر و یا دستیابی به اهداف سازمانی اقدامات مختلفی را انجام می‌دهند که در جای خود می‌تواند بسیار مهم باشد اما نباید از ابعاد اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی این فعالیت‌ها و تأثیرات منفی از این ابعاد، در کنار توجه صرف به اقدامات سودجویانه یا اقتصادی و تجاری و ... بر مردم منطقه، جامعه و حتی کارکنان غفلت کرد. باید اهداف اجتماعی و توجه به ایفای نقش‌های اجتماعی نیز باید مدنظر مدیران قرار گیرد. با اجرائی شدن این مسئولیت هم مدیران و سهامداران و هم مردم جامعه و هم کارکنان ذینفع خواهند شد.

وقتی از مسئولیت اجتماعی صحبت می‌شود به فعالیت‌هایی اشاره می‌شود که صاحبان سرمایه و یا مدیران شرکت‌ها و سازمان‌ها به صورت داوطلبانه به عنوان یک عضو در جامعه انجام می‌دهند. در واقع، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها رویکردی متعالی به کسب‌وکار (اعم از کارهای بزرگ و یا کوچک) است که تأثیر اجتماعی و فرهنگی و محیط‌زیستی یک سازمان بر جامعه چه داخلی و چه خارجی را مدنظر قرار می‌دهد و هدف اصلی آن گرد هم آوردن تمامی بخش‌ها (اعم از دولتی، خصوصی و سایر داوطلبان) جهت همکاری با یکدیگر است تا از یکسو موجب همسویی منافع اقتصادی با محیط زیست و از سوی دیگر، سبب توفیق، رشد و پایداری کسب‌وکار شود.

مشارکت در اجرای برنامه‌های اجتماعی از جمله برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، انجام حمایت‌های اجتماعی، انجام امور خیریه و عام‌المنفعه ساخت اماکن عمومی با کاربری اجتماعی؛ مشارکت در برنامه‌های آموزشی، کمک به اشتغال مردم منطقه، حمایت از افراد نیازمند و ... می‌تواند در زمره این فعالیت‌ها باشد. برنامه‌های فرهنگی و زیست‌محیطی نیز می‌تواند زمینه اعتماد و رضایت مردم و خدمت‌گیرندگان یا مشتریان را به سازمان‌ها افزایش دهد. غفلت از توجه به مسئولیت‌های اجتماعی می‌تواند آثار مخربی بر جامعه بگذارد؛ بنابراین، لازم است مدیران به این موضوع توجه جدی و عملی نشان دهند. سازمان‌ها، کارخانه‌ها و مراکز اقتصادی، تجاری با هدف تحقق جامعه سالم و توجه به نیازهای انسانی و پاسخگویی به این

نیازها تأسیس می‌شود تا سطح رفاه، امنیت، نشاط و شادابی و رضایت اجتماعی در بین مردم افزایش یابد. در همین راستا، انتظار می‌رود توجه به مسئولیت اجتماعی یکی از شاخص‌های نظارت و ارزیابی عملکرد شرکت‌ها و سازمان‌ها قرار گرفته و به‌ویژه در برنامه هفتم توسعه مدنظر برنامه‌ریزان و نمایندگان مجلس شورای اسلامی باشد.

۳. پیشینه پژوهش

ناک^۱ (۲۰۲۱) در مطالعه خود «پاندمی کووید ۱۹ و بازده غیرعادی سهام» شرکت‌های بورس ویتنام را در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ در تعداد ۷۱۴ واحد تجاری بررسی کردند. شواهد نشان داد سطح بازده غیرعادی سهام در طول دوران پاندمی کرونا بسیار متفاوت است.

رخشیت و نوگ^۲ (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر بازده بازار سهام و نوسان‌ها: شواهدی از اقتصادهای نوظهور را بر اساس نوسان نرخ ارز و کووید ۱۹» نشان دادند که نوسان نرخ ارز ارتباط منفی با بازده بازار سهام برزیل، شیلی، مکزیک، هند و روسیه در دوران پاندمی کووید ۱۹ دارد. همچنین تأثیر قیمت نفت بر بازده بازار به صورت مثبت ارزیابی شده است. نتایج مطالعه مادای^۳ (۲۰۲۱) با عنوان «تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر بازده بازار سهام» را بررسی کردند نشان داد که پاندمی کووید ۱۹ تأثیر منفی بر بازده بازار سهام داشته است.

اتومو وهانگ‌گرنی^۴ (۲۰۲۱) در مطالعه خود با عنوان «تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر بازده سهام: شواهدی از بورس اندونزی» نشان دادند که بازده سهام در بورس اندونزی پاسخ منفی به همه‌گیری کووید ۱۹ داشته است.

حاصل تحلیل پوششی داده‌های ژانگ و ژنگ^۵ (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر کووید ۱۹ بر کارایی در مؤسسات مالی خرد در سال ۲۰۲۰ در کشور چین» نشان داد که تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر کارایی مالی و کارایی اجتماعی بسیار زیاد است.

1. Ngoc
2. Rakshit & Neog
3. Madai
4. Utomo & Hangraent
5. Zhang & Zheng

ازکان (۲۰۲۱)^۱ در مقاله «تأثیر کووید ۱۹ بر کارایی بازار سهام» شواهدی از کشورهای توسعه‌یافته را در شش کشور شامل آمریکا، اسپانیا، انگلیس، ایتالیا، فرانسه و آلمان را مطالعه کرد. بازه زمانی مطالعه ازکان از سال ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۱ است و نتایج این مطالعه نشان داد که همه بازارهای سهام در مطالعه ایشان در طول دوره پاندمی دچار رکود شده است.

شاکلفورد و همکاران^۲ (۲۰۲۱) در مقاله خود با عنوان «تأثیر پاندمی کووید ۱۹ بر کارایی را در طول دوره شیوع ویروس کرونا در خطوط هوایی» را مطالعه کردند. نتایج این مطالعه نشان داد که خطوط هوایی در زمره فعالیت‌هایی هستند که تحت تأثیر مستقیم پاندمی کووید ۱۹ دچار کاهش کارایی و رکود شدید مالی شدند.

سامبوفاروق و زونیده^۳ (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای با عنوان «اثرات پویای عدم قطعیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه مالی» در نیجریه و همچنین نقش تعاملی شمول مالی و رشد اقتصادی را بررسی کردند و از داده‌های سری زمانی سالانه نیجریه بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۸ استفاده نمودند. با استفاده از تکنیک‌های پیشرفته اقتصادسنجی، ابتدا سطح ایستایی و ادغام دوسویه میان متغیرهای یافته شده را، که در اصل برای یافته‌های پایا صورت می‌گیرد، مشخص کردند. سپس آزمون ادغام دوسویه گریگوری و هانسن^۴ (۱۹۹۶)، ای. آر. دی. ال. غیرخطی به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده کشش و آزمون علیت دیکس و پانچنکو^۵ (۲۰۰۶) اجرا شد. یافته‌های تجربی، ماهیت نامتقارن عدم قطعیت سرمایه‌گذاری خارجی بر توسعه مالی را تأیید می‌کند. همچنین، یک رابطه علی غیرخطی تک‌سویه بین رشد اقتصادی و توسعه مالی، عدم قطعیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه مالی و شمول مالی و توسعه مالی مشاهده شد.

میلتون فریدمن^۶ (۱۹۷۰) یکی از پیشگامان طرح بحث مسئولیت اجتماعی بخش شرکتی بود. او معتقد بود بازرگانی باید در هماهنگی با خواسته‌های سهام‌داران انجام شود،

1. Ozkan
2. Shaleford et al
3. Sambofarooq & Zonideh
4. Dicks & Panchnco
5. Fridman
6. Shaion

که عموماً عبارت است از حصول بیشترین سود ممکن در عین رعایت قوانین پایه اجتماع، آن‌طور که در قانون و عرف اخلاقی منعکس می‌شود (فریدمن، ۱۹۷۰). از آن موقع به بعد دیدگاه‌های متنوع و چندگانه‌ای درباره مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مطرح شده است. به‌رغم این تنوع، بخش عمده این ادبیات را می‌توان در قالب چند ویژگی که مورد قبول عام هستند، به هم پیوند داد، چراکه بیشتر سازمان‌ها در پروژه‌های مسئولیت اجتماعی شرکتی خود حداقل پایه‌ای را متقبل می‌شوند که عبارت است از سه‌گانه ابعاد اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی (شایون^۱، ۲۰۱۱). یکی از کشورهایی که مشابهت فراوانی با جامعه ایرانی - خاصه به لحاظ فرهنگی - دارد، کشور هند است که تجربه آن می‌تواند مفید واقع شود. هرچند در هند کار اجتماعی انجام شده توسط شرکت‌ها از سابقه‌ای طولانی برخوردار است، اما دولت هند اخیراً قانون شرکت‌ها را تغییر داده است. قانون جدید شرکت‌ها در هند (۲۰۱۳) اصل جدیدی را برای مسئولیت اجتماعی شرکتی تعریف کرده است. این اصل بر این ایدئولوژی استوار است که شرکت‌ها باید به همان شکلی به جامعه سود برسانند که در قالب منابع انسانی و... از جامعه سود دریافت کرده‌اند. وزارت امور شرکت‌ها، بخش ۱۳۵ و بند ۷ قانون شرکت‌ها را علاوه بر تبصره‌های مربوط به آن و برنامه شرکت‌ها (سیاست مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها) اعلام کرده است، که در آوریل ۲۰۱۴ اجرایی شد. هر شرکت خصوصی یا عمومی و داخلی یا خارجی که ارزشی بیش از ۵ میلیارد روپیه یا تراکنشی بالای ۱۰ میلیارد یا سود خالص بالای ۵۰ میلیون روپیه داشته باشد، باید حداقل ۲ درصد از متوسط سود خالص خود در ۳ سال مالی پیش‌رو را در فعالیت‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی شرکتی هزینه کند. بخش ۴۶۷ قانون شرکت‌ها جزئیات این فعالیت‌ها را توضیح می‌دهد، که عبارت‌اند از: حمایت از مراکز رشد و توسعه فنی در مؤسسات علمی، پروژه‌های توسعه روستایی و موارد مشابه آن (بال^۲، ۲۰۱۴). سینگ، سینگ و آرورا^۳ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای با عنوان «نقش آموزش در مسئولیت اجتماعی» که روی ۵۲ شرکت ثبت شده هندی انجام دادند، دریافتند که فعالیت در حوزه

1. Shaion
2. Baele
3. Sing, Sing & Arorea

آموزش از فعالیت‌های محبوب شرکت‌ها در حوزه مسئولیت اجتماعی است. حدود ۸۵ درصد شرکت‌ها [برای انجام وظیفه اجتماعی خود] در آموزش و اقدامات مشابه هزینه می‌کنند. مثالی از این دست عبارت است از طرح دیروبای آلمانی پروتس‌هاام که توسط شرکت ری‌لاینس هند کلید زده شد تا از آموزش دانش‌آموزان شایسته در بخش‌های فقیرنشین منطقه گوداوارای شرقی حمایت کند. بعضی شرکت‌ها به اقدامات نوآورانه در زمینه ارتقای وضعیت معاش هزینه می‌کنند و پس از تکمیل یک دوره آموزشی در شرکت خود به ذی‌نفعان پیشنهاد کار می‌دهند (سینگ و دیگران، ۲۰۱۵).

شادمانی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «حقوق شهروندی از منظر امام خمینی»، با بررسی در آثار حضرت امام به‌ویژه صحیفه امام توجه و دقت، حقوق شهروندی و حفظ حریم خصوصی افراد را مورد مذاقه قرار داده است.

جاوید و ابراهیمی (۱۳۹۲) نیز در پژوهشی با عنوان «تکالیف شهروندی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» مواردی مانند پذیرش حکومت اسلامی و استفاده از زبان فارسی در مکاتبات رسمی به‌عنوان تکالیف شهروندی خاص قانون اساسی جمهوری اسلامی را مورد تأکید قرار داده‌اند.

افتخاری و دینانی (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با عنوان «تحلیل محتوایی حقوق شهروندی روستایی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی» نشان می‌دهند که در نظام برنامه‌ریزی کشور جمهوری اسلامی ایران به مقوله حقوق شهروندی روستایی چه به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در برنامه‌ها توجه اندکی شده و به‌لحاظ فراوانی اهداف، سیاست‌ها و اقدامات از یک روند تکاملی برخوردار است ولی از کاستی‌های ساختاری به‌لحاظ ایده، برنامه‌ریزی و مدیریت برخوردار است.

شریعت پناهی و دیگران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای حقوق شهروندی اجتماعی زنان در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» نشان می‌دهد که در نظام برنامه‌ریزی کشور به مقوله شهروندی اجتماعی زنان در برنامه‌ها، هر چند به‌صورت اندک، توجه شده است اما این توجه از برنامه

اول تا ششم به لحاظ فروانی اهداف و سیاست‌ها از یک روند تکاملی برخوردار است (به نقل از: خودی و همکاران، ۱۴۰۰).

فرضیه فرعی دو از فرضیه اصلی اول: بین شیوع پاندمی کرونا و میزان تولید ارتباط معناداری وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از مدل زیر استفاده شد:

$$ROA_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 Covid19 - pan_{i,t} + \beta_2 Stock Return_{i,t} + \beta_3 Size_{i,t} + \beta_4 MTB_{i,t} + \beta_5 Lev_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

جدول ۱. تعاریف عملیاتی متغیرهای پژوهش برای سنجش فرضیه اصلی اول

متغیرها (نوع)	نماد در مدل	نحوه اندازه‌گیری
نرخ بازده دارایی‌ها (وابسته)	ROA	سود خالص پس از کسر مالیات تقسیم بر کل دارایی‌ها
میزان تولید (وابسته)	PROD	تعداد تولید محصولات شرکت در دوره جاری
شیوع پاندمی کرونا (مستقل)	$Covid19 - pan_{i,t}$	در صورتی که ویروس کووید ۱۹ شیوه پیدا کرده باشد با ۱ در غیر اینصورت با ۰ (سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹)
بازده کل سهام (کنترل)	$Stock Return_{i,t}$	بازده کل سهام عبارت است از تغییرات قیمت اول دوره و آخر دوره سهام به علاوه عواید ناشی از خرید سهام، مانند مزایای ناشی از حق تقدم، سهام جایزه و سود نقدی سهام تقسیم بر قیمت سهام در اول دوره. $SRE_t = \frac{(P_t - P_{t-1}) + D_t + \frac{(P_t - P_n) \times N_t + N_c \times P_1}{N_t}}{P_{t-1}}$ <p>که در مدل فوق SRE بازده کل سهام نسبت به اولین قیمت سهام، P_t قیمت سهام در انتهای سال مالی، P_{t-1} قیمت سهام در ابتدای سال مالی، P_n ارزش اسمی سهام، D_t سود نقدی ناخالص هر سهم، N_c تعداد سهام قبل از افزایش سرمایه (کاشانی پور و رساییان، ۱۳۸۶).</p>
اندازه شرکت (کنترل)	$Size_{i,t}$	لگاریتم طبیعی کل دارایی‌ها
ارزش بازار به دفتری (کنترل)	$MTB_{i,t}$	ارزش بازار به دفتری
اهرم مالی (کنترل)	$Lev_{i,t}$	کل بدهی‌ها بر کل دارایی‌ها

منبع: محاسبات تحقیق

فرضیه فرعی یک از فرضیه اصلی دوم: توجه شرکت‌ها به مسئولیت اجتماعی در طول دوران شیوع کرونا افزایش معناداری پیدا کرده است.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۵۴

دوره ۱۵، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۱
پیاپی ۵۷

فرضیه فرعی یک از فرضیه اصلی دوم: نرخ فروش محصولات شرکت‌ها در طول دوران شیوع کرونا افزایش معناداری داشته است.

مدل آزمون فرضیه‌های پژوهش حاضر بر اساس مدل میتال و شارما (۲۰۲۱) به شرح زیر می‌باشد:

$$\begin{aligned} \text{Covid} - 19\text{pan}_{i,t} &= \delta_0 + \delta_1 \text{CSR}_{i,t} + \delta_3 \text{SalesRate}_{i,t} + \delta_4 \text{ROA}_{i,t} \\ &+ \delta_3 \text{Size}_{i,t} + \delta_4 \text{MTB}_{i,t} + \delta_5 \text{Lev}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

جدول ۲. تعاریف عملیاتی متغیرهای پژوهش-فرضیه اصلی دوم

متغیرها (نوع)	نماد در مدل	نحوه اندازه‌گیری
شیوع پاندمی کرونا (وابسته)	Covid19-pan _{i,t}	در صورتی که ویروس کووید ۱۹ شیوه پیدا کرده باشد با ۱ در غیر اینصورت با ۰ (سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹)
مسئولیت اجتماعی (مستقل)	CSR	در صورتی که فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در زمینه مقابله با پاندمی کووید ۱۹ در دوره جاری افشا شود با ۱ در غیر اینصورت با ۰
نرخ فروش (مستقل)	SalesRate	درصد تغییر در میزان فروش دوره جاری نسبت به دوره گذشته
بازده دارایی‌ها (کنترل)	Roa	سود خالص پس از کسر مالیات تقسیم بر کل دارایی‌ها
اندازه شرکت (کنترل)	Size _{i,t}	لگاریتم طبیعی کل دارایی‌ها
ارزش بازار به دفتری (کنترل)	MTB _{i,t}	ارزش بازار به دفتری حقوق صاحبان سهام
اهرم مالی (کنترل)	LEV _{i,t}	کل بدهی‌ها بر کل دارایی‌ها

منبع: محاسبات تحقیق

۴. روش

مقاله حاضر از دیدگاه پروسه اجرایی تحقیق (نوع داده‌های استفاده‌شده) تحلیلی کمی و از دیدگاه نتایج و قابل استفاده بودن برای افراد و سازمان‌ها یک نوع مطالعه کاربردی و از منظر اهداف اجرایی تحقیق به نوعی پژوهشی تحلیلی-توصیفی است که به شیوه همبستگی انجام خواهد شد. همچنین، از دیدگاه زمانی، یک پژوهش طولی (رویدادهای گذشته‌نگر) و

مقطعی است. جامعه آماری این مقاله شرکت‌های عضو بازار سرمایه ایران است و داده‌های استخراج شده از اطلاعات مالی شرکت‌ها در بازه زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ است. جامعه آماری این مقاله شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است که نمونه مورد نظر به شیوه غربالگری انتخاب شد.

جدول ۳. فرایند غربالگری شرکت‌های عضو نمونه در بازه زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹

شرح	تعداد شرکت
تعداد کل شرکت‌های عضو بورس تهران در پایان سال ۱۳۹۹	۵۷۵
شرکت‌هایی که طی بازه زمانی پژوهش حاضر در بورس تهران عضویت نداشته‌اند	(۱۳۱)
شرکت‌هایی که دارای سال مالی منتهی به پایان ۲۹ اسفند نبوده‌اند	(۱۰۵)
شرکت‌هایی که داده‌ها برای محاسبه متغیرها در آن‌ها در دسترس نبوده است.	(۱۲۵)
شرکت‌های از نوع تأمین کننده مالی، سرمایه‌گذاری و بیمه‌ای	(۱۰۱) (۴۶۲)
تعداد کل شرکت‌هایی نمونه آماری	۱۱۳

منبع: محاسبات تحقیق

۵. یافته‌ها

همان‌طور که در جدول شماره (۴) مشاهده می‌شود، میانگین اصلی‌ترین شاخص مرکزی بوده و متوسط داده‌ها را نشان می‌دهد. میانه یکی دیگر از شاخص‌های مرکزی است که نشانه میانگین دو عدد زوج وسط نمونه آماری است. پارامترهای پراکندگی معیاری برای تعیین میزان پراکندگی داده‌ها با یکدیگر یا میزان پراکندگی آن‌ها نسبت به میانگین است. از جمله مهم‌ترین پارامترهای پراکندگی، انحراف معیار است. مقدار این پارامتر نشان‌دهنده میزان پراکندگی نسبت به میانگین است. ضریب چولگی و کشیدگی از پارامترهای پراکندگی نسبی هستند. ضریب چولگی بیانگر تقارن توزیع و ضریب کشیدگی نیز نشان‌دهنده بلندای توزیع در مقایسه با توزیع نرمال است که در صورت نرمال بودن توزیع باید این ضریب به سمت صفر میل نماید.

جدول ۴. آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	تعداد مشاهدات	میانگین	میان	بیشترین	کمترین	انحراف معیار	چولگی	کشدگی
ROA	۶۷۸	۰.۱۲	۰.۱۰	۱.۰۰	-۰.۹۳	۰.۱۵	۰.۳۷	۸.۴۵
Prod	۶۵۱	۱۲.۹۶	۱۲.۷۴	۲۳.۱۰	۳.۹۸	۳.۷۱	۰.۳۱	۲.۶۲
StockReturn	۵۷۳	۶.۱۰	۶.۴۲	۱۲.۶۲	۰.۰۰	۱.۸۳	-۰.۶۴	۳.۹۸
Size	۶۷۸	۶.۴۶	۶.۴۰	۸.۹۷	۴.۲۷	۰.۶۸	۰.۵۳	۳.۸۱
MTB	۶۵۷	۱۳.۷۸	۱۳.۸۱	۱۹.۹۷	۹.۸۱	۱.۵۰	۰.۴۷	۴.۰۱
Lev	۶۷۸	۰.۵۹	۰.۵۸	۱.۸۳	۰.۰۳	۰.۲۲	۰.۸۴	۶.۲۰

منبع: محاسبات تحقیق

همان‌طور که در جدول شماره (۵) مشاهده می‌شود به جهت ارائه آمار توصیفی متغیر شیوع پاندمی کووید ۱۹ که به صورت مجازی است و با صفر و یک اندازه‌گیری می‌شوند از جدول توزیع فراوانی استفاده شده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی متغیرهای مجازی

متغیر	اعداد اندازه‌گیری	فراوانی	درصد فراوانی
پاندمی کووید ۱۹	۰	۴۵۲	۶۶.۶۷
	۱	۲۲۶	۳۳.۳۳

واریانس ناهمسانی به این معنا است که در تجزیه و تحلیل مدل رگرسیون مقادیر جملات خطا (پسماند) دارای واریانس‌های نابرابر هستند. در واقع، در تخمین رگرسیون، که با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی انجام می‌شود، ابتدا فرض می‌شود که تمامی جملات خطا دارای واریانس‌های برابر هستند و بعد از آنکه مدل تخمین زده شد، از آزمون بروش پاگان جهت کشف ناهمسانی واریانس استفاده می‌شود.

جدول ۶. نتایج آزمون بروش پاگان

فرض آماری	معیار سنجش	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
مدل فرضیه اول	آماره F	۰.۰۰۵۸	۰.۰۰۰۰	تأیید فرض صفر
مدل فرضیه دوم	آماره F	۱.۳۸۳	۰.۰۰۰۰	تأیید فرض صفر

منبع: محاسبات تحقیق

همان‌گونه‌که در جدول شماره (۶) دیده می‌شود سطح معنی‌داری آماره‌های F در مدل‌های پژوهش کمتر از ۰.۰۵٪ بوده است. بنابراین، فرض صفر مبنی بر نبود ناهمسانی واریانس رد می‌شود.

با توجه به اینکه داده‌های مورد تحقیق، از نوع داده‌های ترکیبی است، برای انتخاب بین روش‌های داده‌های تابلویی و داده‌های تلفیقی از آزمون چاو (اف لیمر) استفاده شد. در این آزمون فرضیه صفر یکسان‌بودن عرض از مبدأ (داده‌های تلفیقی) در مقابل فرضیه مخالف ناهمسانی عرض از مبدأها (روی داده‌های تابلویی) قرار می‌گیرد. فرض صفر و فرض مقابل برای آزمون چاو به شرح زیر است:

H_0 : روش داده‌های تلفیقی (نمی‌توان در تخمین از روش پنل دیتا استفاده شود)

H_1 : روش داده‌های تابلویی (پانل دیتا)

جدول ۷. نتایج آزمون چاو

مدل	فرض آماری	آزمون	آماره آزمون	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
مدل فرضیه اول	H_0 : تمام عرض از مبدأها باهم برابرند	چاو (اف لیمر)	۳.۸۱۷	۰.۰۰۰۰	رد فرض H_0 (مدل پنل دیتا)
مدل فرضیه دوم	H_0 : تمام عرض از مبدأها باهم برابرند	چاو (اف لیمر)	۳.۱۲۷	۰.۰۰۰۰	رد فرض H_0 (مدل پنل دیتا)

منبع: محاسبات تحقیق

برای رد فرضیه صفر و تأیید استفاده از پانل دیتا می‌بایست سطح معنی‌داری کمتر از ۰.۰۵٪ باشد. همان‌طور که در جدول شماره (۷) ملاحظه می‌شود سطح معنی‌داری آزمون چاو کمتر از ۰.۰۵٪ محاسبه شد. با اطمینان ۰.۹۵ امکان برآورد مدل با استفاده از روش پانل دیتا با توجه به اینکه فرض صفر آزمون چاو مبنی بر برابری عرض از مبدأها رد شد، در ادامه به منظور تشخیص وجود اثرات ثابت یا وجود اثرات تصادفی از آزمون هاسمن استفاده می‌شود.

آزمون هاسمن نیز برای فرضیه‌ها انجام شد. نتایج این آزمون در جدول شماره (۸) منعکس شده است. فرض صفر و فرض مقابل برای آزمون هاسمن به شرح زیر است:

H_0 : روش اثرات تصادفی

H_1 : روش اثرات اثبات

جدول ۸. نتایج آزمون هاسمن

مدل	فرض آماری	آزمون	آماره آزمون	سطح معنی‌داری	نتیجه آزمون
مدل فرضیه اول	H_0 : روش اثرات تصادفی	هاسمن	۰.۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰	رد فرض H_0 (اثرات اثبات)
مدل فرضیه دوم	H_0 : روش اثرات تصادفی	هاسمن	۰.۵۲۱	۰.۰۰۰۱	رد فرض H_0 (اثرات اثبات)

منبع: محاسبات تحقیق

برای رد فرضیه صفر و تأیید استفاده از اثرات ثابت می‌بایست سطح معنی‌داری کمتر از ۰.۰۵٪ باشد. همان‌طور که در جدول شماره (۸) ملاحظه می‌شود سطح معنی‌داری آزمون هاسمن کمتر از ۰.۰۵٪ محاسبه شده است؛ بنابراین، در تخمین از اثر اثبات استفاده می‌شود. نتایج تخمین مدل و آزمون فرضیه اول به روش پانل و با استفاده از اثرات اثبات در جدول شماره (۹) ارائه شده است:

جدول ۹. مدل رگرسیونی آزمون فرضیه اول پژوهش

متغیر	ضریب متغیر	مقدار ضریب رگرسیونی	آماره t	سطح معنی داری
عرض از مبدأ	β_0	۰.۰۶۱۰۵۹	۰.۷۴۰۵۲۵	۰.۴۵۹۳
پاندمی کرونا	β_1	۰.۰۴۵۰۳۳	۴.۰۷۰۲۶۸	۰.۰۰۰۱
بازده سهام	β_2	۰.۹۹۰۷	۲.۱۷۶۸۲۱	۰.۰۲۹۹
اندازه شرکت	β_3	۰.۰۴۷۴۱۳	۳.۹۵۴۲۴۲	۰.۰۰۰۱
ارزش بازار به دفتری	β_4	-۴.۶۱۱۰	-۲.۱۰۵۴۵۶	۰.۰۳۵۷
اهرم مالی	β_5	-۰.۴۱۵۴۷۵	-۱۳.۴۲۶۱۴	۰.۰۰۰۰
ضریب تعیین	۰.۶۱۸	آماره F ۱۵۰.۶۹۵		
ضریب تعیین تعدیل شده	۰.۶۱۴	سطح معنی داری		
دوربین واتسون		۲.۰۵		

همان طور که در جدول شماره (۹) مشاهده می شود مقدار p -value مربوط به آماره F که بیانگر معنی دار بودن کل رگرسیون است برابر با ۰.۰۰۰ بوده و حاکی از آن است که مدل معنی دار است. همچنین آزمون دوربین واتسون رابطه فوق عدد بین ۱.۵ تا ۲.۵ است که مناسب بوده و نشان دهنده مورد پذیرش بودن فرض نبود خودهمبستگی است. همچنین با توجه به اینکه ضریب تعیین تعدیل شده به دست آمده کل مدل برابر با ۰.۶۱ درصد است، می توان بیان کرد که در مجموع متغیرهای مستقل و کنترلی تحقیق بیش از ۰.۶۱ تغییرات متغیر وابسته را توضیح می دهند. همان طور که از نتایج جدول آزمون فرضیه ها به روش پنل دیتا و اثرات اثبات مشاهده می شود، آزمون فرضیه اول پژوهش با سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می شود. بدین معنی که بین شیوع پاندمی کرونا و نرخ بازده دارایی ها ارتباط معناداری وجود دارد و متغیر مستقل این فرضیه با سطح معنی داری کوچک تر از ۵ درصد و مقدار ضریب مثبت مورد تأیید قرار گرفته و دارای ارتباط مثبت و معنادار است؛ بدین معنی که، بین شیوع پاندمی کرونا و نرخ بازده دارایی ها ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد.

بر اساس نتایج دقت صحت پیش بینی مدل، بر اساس آزمون کندلی^۱ (۲۰۰۳)، صحت پیش بینی مشاهدات صفر ($y=0$) برابر با ۵۷ و صحت پیش بینی مشاهدات یک ($y=1$) برابر با ۶۳ و صحت پیش بینی در ضرایب مدل ضریب مک فادن ۰.۴۲ سطح معنی داری

کل مدل ۰.۰۰۰۰ و آماره کل مدل برابر با ۶۸.۷۹۵ می باشد که نشان از مطلوب بودن مدل رگرسیونی مورد آزمون است. با توجه به سطح معنی داری (*sig*) متغیر مستقل فرضیه اول یعنی مسئولیت اجتماعی که از ۰.۰۵ درصد کوچکتر یعنی سطح معنی داری برابر با ۰.۰۰۰۰ و مقدار ضریبی برابر با ۳.۱۸ است؛ بنابراین، فرضیه اول یعنی توجه شرکت ها به مسئولیت اجتماعی در طول دوران شیوع پاندمی کرونا افزایش پیدا کرده است و این فرضیه با سطح اطمینان ۹۵٪ تأیید می شود.

در نهایت با توجه به سطح معنی داری (*sig*) متغیر مستقل فرضیه دوم فرعی یعنی نرخ فروش که از ۰.۰۵ درصد کوچکتر یعنی سطح معنی داری برابر با ۰.۰۰۰۰ و مقدار ضریبی برابر با ۴.۱۴ است؛ بنابراین، فرضیه مذکور یعنی «نرخ فروش در شرکت های مورد مطالعه در طول دوران شیوع پاندمی کرونا افزایش پیدا کرده است» با سطح اطمینان ۹۵٪ تأیید می شود که جهت آن به صورت مثبت است.

جدول ۱۰. مدل رگرسیونی آزمون فرضیه دوم پژوهش

سطح	ضریب	مقدار ضریب	خطای	آماره Z	سطح
عدد ثابت	β_0	-۲.۳۶	۱۲.۷۲	-۰.۱۸۵	۰.۸۵۲۶
CSR	β_1	۳.۱۸	۰.۶۷	۴.۷۲	۰.۰۰۰۰
SALESRATE	β_3	۴.۱۴	۷.۸۹	۰.۵۲	۰.۰۰۰۴
ROA	β_4	۰.۴۹	۱.۰۸	۰.۴۵	۰.۶۴۶۶
SIZE	β_5	-۰.۲۰۷	۲.۱۳	-۰.۰۹۷	۰.۲۲۶
MTB	β_6	۸.۱۶	۸.۹۸	۰.۹۰۸	۰.۳۶۳۴
LEV	β_7	۰.۱۲۲	۴.۴۲	۰.۰۲۷	۰.۹۷۷۹
ضریب مک فادن	۰.۴۲۴		آماره مدل		۶۸.۷۹۵
تعداد مشاهدات با عدد ۰	۵۱		سطح معنی داری		۰.۰۰۰۰
تعداد مشاهدات با عدد ۱	۶۳		تعداد کل مشاهدات		۱۱۳

منبع: محاسبات تحقیق

۸. نتیجه گیری

همه گیری کووید ۱۹ در سه سال گذشته، نشان داد این پدیده صرفاً نوعی بیماری نبوده که تنها بر سلامت آحاد جامعه تأثیر بگذارد؛ بلکه به شکل وسیعی عرصه های اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، فعالیت های مدنی و بنیادهای زندگی را متأثر کرده و به طور عمیق و آشکار، ضعف ها، تهدیدها و در مواقعی قوت ها و فرصت هایی را در بخش های نظام حکمرانی و سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را آشکار کرد. این مقاله با هدف بررسی آثار اقتصادی کووید ۱۹ بر عملکرد شرکت های عضو و فعال در بازار سرمایه ایران و همچنین سنجش سطح مسئولیت اجتماعی شرکت های مذکور در بازه زمانی سال های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ و در تعداد ۱۱۳ نمونه آماری غربالگری شده صورت گرفت. دو فرضیه اصلی و چهار فرضیه فرعی بر اساس مبانی نظری ارائه شده مطرح شد و در نهایت با استفاده از داده های استخراج شده از گزارش های مالی شرکت ها در سایت کدال و سایت سازمان بورس و اوراق بهادار تهران و با استفاده از مدل رگرسیونی ارائه شده فرضیه ها تحلیل و آزمون شد.

ایفای مسئولیت اجتماعی می تواند به عنوان عاملی دوطرفه برای بنگاه های اقتصادی عمل کند به گونه ای که در ابتدا هزینه های مالی برای شرکت ها در پی داشته باشد در ادامه می تواند بازدهی آن ها تحت تأثیر قرار دهد. به عنوان مثال، مشارکت شرکت های بیمه ای در اصلاح نقاط حادثه خیز جاده ای در قالب ایفای نقش مسئولیت اجتماعی به کاهش تصادف های جاده ای کمک نموده و در نتیجه کاهش تصادف ها، در نهایت شرکت های بیمه ای خسارت کمتری می پردازند.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه ها نشان داد که همه گیری کووید ۱۹ عملکرد شرکت ها را تحت تأثیر قرار داده است ولی میزان تولید شرکت ها، به استثنای گروه و صنعت داروسازی، تحت تأثیر قرار نگرفته است. هر چند انتظار می رفت میزان تولید شرکت ها کاهش یابد. شاید آنچه باعث این روند شده است، عدم توجه شرکت ها به محدودیت ها و عدم تعطیلی خطوط تولیدی در ایام کرونا بوده است. آنچه باعث شده بازده شرکت ها افزایش یابد، مربوط به افزایش قیمت ها بوده که ناشی از شرایط تورمی کشور بوده است.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم نشان می‌دهد که جامعه مورد مطالعه به لحاظ توجه به مقوله مسئولیت اجتماعی حساس بوده و در زمینه شعارهای مرتبط با مسئولیت اجتماعی و توجه به مددسسانی اجتماعی در شرایط اپیدمی کرونا نسبت به شرایط عادی عکس العمل داشته‌اند. اما در خصوص افزایش قیمت محصولات به‌عنوان یک نماگر از همراهی با جامعه این کنشگری مشاهده نشده است. در واقع، نتایج حاصل شده تناقض مبانی نظری را تأیید می‌کند. پیش از سال ۲۰۲۰ در تمامی دنیا حوزه‌های مشخصی برای انجام مسئولیت اجتماعی توسط شرکت‌ها وجود داشت، اما با گذشت زمان و تجربه پاندمی کرونا به نظر می‌رسد نیازهای دنیا تغییر کرده است و شرکت‌ها هم باید در انجام مسئولیت‌های اجتماعی هدفمندتر عمل کنند. بحران و پروس کرونا و اثرات زیستی، اجتماعی و اقتصادی آن تأثیر شگرفی بر اکثر کسب‌وکارها گذاشته است. بحران کرونا همچون دیگر بال‌های طبیعی اثرات جبران‌ناپذیری در سطح جهانی داشته است و در عین حال، این بحران شبیه هیچ بحران دیگری در عصر حاضر نیست. مسئولیت اجتماعی یک پدیده مدرن است و در بحران کرونا در مورد تأثیر آن بر مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها اطلاعات زیادی ارائه نشده است. شرکت‌ها نیز استراتژی‌ها و راهکارهای متفاوتی نسبت به این بحران اتخاذ کرده‌اند. با امعان نظر به مطالعه صورت‌گرفته، پیشنهاد می‌شود با توجه به منشور و میثاق ملی (قانون اساسی) و وظایف حاکمیتی دولت‌ها در مورد حق شهروندی و توسعه‌یافتگی انسانی و رویای توسعه پایدار، حقوق و مسئولیت شهروندی و شرکتی در ابعاد مختلف (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مدنی) به‌طور هم‌زمان و متعادل، در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (در اهداف کیفی، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها، سیاست‌های اجرایی و اقدامات اجرایی) به‌صورت پیوسته، یکپارچه، اندام‌وار تدوین و عملیاتی کنند. در نهایت، برنامه هفتم توسعه با رویکرد مسئولیت اجتماعی تدوین شود و این موضوع با توجه به راهبردهای زیر مدنظر برنامه‌ریزان و نمایندگان مجلس قرار گیرد.

راهبرد اول. توسعه زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری کشور به‌منظور تبیین مسئولیت‌های اجتماعی بنگاه‌های اقتصادی؛

راهبرد دوم. منطبق‌سازی رهیافت حقوق و مسئولیت‌های اجتماعی بنگاه‌های اقتصادی

از منظر قوانین در برنامه پنج‌ساله هفتم توسعه؛

راهبرد سوم. تعیین سیاست‌ها و راهبردهای اجرایی صیانت از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی؛

راهبرد چهارم. شفافیت نقش و سهم نهادهای دولتی، سازمان‌های مردم‌نهاد و بنگاه‌های اقتصادی در نهادینه‌سازی حقوق و مسئولیت‌های اجتماعی در جامعه و در شرایط بحرانی؛
راهبرد پنجم. پایش و بررسی سالیانه وضعیت حقوق و مسئولیت اجتماعی در جامعه از طریق نهادهای ذی‌ربط.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۶۴

دوره ۱۵، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۱
پیاپی ۵۷

منابع

- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ دیانی، لیلیا؛ افتخاری، احسان (۱۳۹۵). تحلیل محتوایی حقوق شهروندی روستایی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۰ (۲)، ۱۹۱-۲۵۰.
- براتلو، مرجان؛ خودی، فاطمه؛ سبحانی، عبدالرضا؛ و فرهنگی، علی‌اکبر (۱۴۰۰). حقوق و مسئولیت‌های شهروندی در برنامه‌های اول تا ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا و ارائه سیاست‌های راهبردی برای برنامه هفتم توسعه، فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۵ (۳)، ۸۳-۱۰۶.
- جاوید، محمدجواد؛ و ابراهیمی، محمود (۱۳۹۲). تکالیف شهروندی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۲ (۴)، ۲۵-۴۶.
- چهارمحالی، شهرام؛ و توکل‌نیا، اسماعیل (۱۳۹۸). مدیریت واقعی سود و ارزش بازار سطح نگهداشت وجه نقد: نقش آفرینی فرضیه نظارت کارا و تلفیق تنوری‌های فریب‌کاری میان فردی و علامت‌دهی. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، ۸ (۳۲)، ۱۲۷-۱۴۴.
- حیدری، آرش (۱۳۹۹). فهم پوزیتویستی از جهان فاجعه آفرین است: درباره بحران کرونا و منطق تغییر. سیاست نامه، ۱۴، ۵۷.
- خورسندی طاسکوه، علی (۱۳۸۷). گفتمان میان‌رشته‌ای دانش (چاپ اول). تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی.
- درک کورتیس، بوک و همکاران (۱۳۹۶). مسئولیت اجتماعی دانشگاه (مترجمان: آرمن امیر، علی پاپلی یزدی و مریم عالم زاده؛ چاپ اول). تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی.
- شادمانی، مهدیه (۱۳۹۵). حقوق شهروندی از منظر امام خمینی (ره). پژوهش نامه متین، ۵ (۲)، ۹-۲۲.
- شفیعی، زینب (۱۴۰۱). چیزی میان هنر و تجارت: مطالعه جامعه‌شناختی جنبش هنرها و صنایع دستی مدرن در ایران. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۴ (۲)، ۸۷-۱۱۳. doi: 10.22035/isih.2022.4711.4643
- صنوبر، ناصر؛ و حیدریان، بهنام (۱۳۹۱). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها در ایران. دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۱ (۱)، ۷۱-۸۹.
- طاهری‌نیا، مسعود؛ و حسنونند، علی (۱۳۹۹). پیامدهای اقتصادی ناشی از بیماری کووید-۱۹ بر اقتصاد ایران؛ با تأکید بر اشتغال، فصلنامه مدیریت پرستاری، ۹ (۳)، ۴۳-۵۸.
- فروغی، داریوش؛ میرشمس شهبهانی، مرتضی؛ و سمیه‌پور، حسین (۱۳۸۷). نگرش مدیران درباره افشای اطلاعات حسابداری اجتماعی: شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۱۵ (۳)، ۵۵-۷۰.

محبوبی شریعت پناهی، نسیم السادات؛ رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ و فلاحتی، لیلا (۱۳۹۸). تحلیل محتوایی حقوق شهروندی اجتماعی زنان در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌نامه زنان، ۲۸، ۱۷۱-۱۴۳. doi: 10.30465/ws.2019.4364

هیبتی، فرشاد؛ و زندی، وحید (۱۳۹۰). بیش واکنش سرمایه‌گذاران بازار سهام ایران به اخبار بحران مالی جهانی. دانش مالی تحلیل اوراق بهادار (مطالعات مالی)، ۴(۱)، ۱۰۰-۷۵.

Aamir Ali, M. (2017). The relationship between ROA, ROE, ROCE and EPS ratios with break-up values of shares of Karachi-Pakistan fuel and energy listed companies. *Journal of Finance and Accounting*, 5(3), 115. doi: 10.11648/j.jfa.20170503.15

Anandarajan, A. Hasan, I. Isik, I. & McCarthy, C. (2006). The role of earnings and book values in pricing stocks: evidence from Turkey. *Advances in International Accounting*, 19, 59-89. doi: 10.1016/S0897-3660(06)19003-0

Arkan, T. (2016). The importance of financial ratios in predicting stock price trends: A case study in emerging markets. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Finanse Rynki Finansowe Ubezpieczenia*, 79, 13-26. doi: 10.18276/frfu.2016.79-01

Baele, L., Bekaert, G., Inghelbrecht, K., & Wei, M. (2019). Flights to Safety. *The Review of Financial Studies*, 33(2), 689-746. doi: 10.1093/rfs/hhz055

Caeiro, S., Filho, W.L., Jabbour, C., & Azeiteiro, U.M. (Eds.). (2013). *Sustainability assessment tools in higher education—mapping trends and good practices at universities around the world*. Springer.

Dang Ngoc, H., Vu Thi Thuy, V., & Le Van, C. (2021). Covid-19 pandemic and abnormal stock returns of listed companies in Vietnam. *Cogent Business & Management*, 8(1). doi: 10.1080/23311975.2021.1941587

Engelberg, J., & Parsons, C. A. (2009). The causal impact of media in financial markets. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1462416

Indian Institute of Management Ahmedabad (IIMA) (2013). *Anveshan: The center for innovation, incubation and entrepreneurship*. Retrieved 12 April 2015, from <http://institutions.education4india.com/6847/centre-for-innovation-incubation-and-entrepreneurship-iima>

Indian Institute of Technology Madras (IITM) (2011). *Minor in innovation and social entrepreneurship*. Retrieved 12 May 2015, from <http://csie.iitm.ac.in/Education.htm>

Ioannou, I., & Serafeim, G. (2015). The impact of corporate Social responsibility on investment recommendations: Analysts' perceptions and shifting institutional logics. *Strategic Management Journal*, (forthcoming) doi: 10.1002/smj.2268

Kopnina, H. (2012). Education for sustainable development (Eds.): the turn away from 'environment' in environmental education? *Environmental Education Research*, 18(5), 699-717. doi: 10.1080/13504622.2012.658028

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۶۶

دوره ۱۵، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۱
پیاپی ۵۷

- Lambrechts, W., & Ceulemans, K. (2013). Sustainability assessment in higher education: Evaluating the use of the auditing Instrument for sustainability in higher education (AISHE) in Belgium. *Sustainability Assessment Tools in Higher Education Institutions*, 157-174. doi: 10.1007/978-3-319-02375-5_9
- Li, Q., & Wang, T. (2010). Financial reporting quality and corporate investment efficiency: Chinese experience. *Nankai Business Review International*, 1(2), 197-213. doi: 10.1108/20408741011052591
- Madai, T. B. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on stock market returns. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.3794199
- Mckinley, A. (2008). The drivers and performance of corporate environmental and social responsibility in the Canadian mining industry (Master Thesis), University of Toronto, Canada.
- Ozkan, O. (2021). Impact of COVID-19 on stock market efficiency: Evidence from developed countries. *Research in International Business and Finance*, 58, 101445. doi: 10.1016/j.ribaf.2021.101445
- Rakshit, B., & Neog, Y. (2022). Effects of the COVID-19 pandemic on stock market returns and volatilities: evidence from selected emerging economies. *Studies in Economics and Finance*, 39(4), 549-571. doi: 10.1108/SEF-09-2020-0389
- Shu, H. C. (2010). Investor mood and financial markets. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 76(2), 267-282. doi:10.1016/j.jebo.2010.06.004
- Utomo, C.D., & Hunggraeni, D. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on stock market performance in Indonesia. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 0777-0784. doi: 10.13106/jafeb.2021.vol8.no5.0777